

***Miejsce przedsiębiorczości
 w systemie edukacyjnym Francji
 i jej wpływ na aktywizację gospodarczą
 regionów. O idei l'esprit d'entreprise***

STRESZCZENIE

Intencją pracy jest ukazanie miejsca i roli przedsiębiorczości we francuskim systemie edukacyjnym. Jeszcze do niedawna nauczanie przedsiębiorczości zarezerwowane było jedynie dla szkolnictwa wyższego. Poprzez wprowadzony w 2004 roku w klasach gimnazjalnych moduł *découverte professionnelle*, postanowiono zaznajomić jego uczestników ze współczesnymi uwarunkowaniami gospodarczymi oraz przygotować ich do przyszłej aktywności zawodowej. Francję tradycyjnie zwykło się postrzegać jako państwo mało dynamiczne pod względem przedsiębiorczości. Pragnąc przyrzeć się tej kwestii bliżej, przeanalizowano zagadnienie uwarunkowań rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie jej nauczania oraz regionalnego zróżnicowania postaw przedsiębiorczych Francuzów w stosunku do liczby nowo powstałych firm. Czy poczynione starania pobudziły francuskiego ducha przedsiębiorczości? W rzeczonym studium wykorzystano literaturę przedmiotu oraz dane statystyczne udostępnione przez francuskie instytucje naukowe: L'Agence Pour la Création d'Entreprises (APCE) oraz Institut National de la Statistique et des Études Économiques (INSEE).

→ **SŁOWA KLUCZOWE** – FRANCJA, KSZTAŁCENIE, MŚP,
 SAMOZATRUDNIENIE, PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

SUMMARY

The Situation of Entrepreneurship in the Educational System of France and its Influence on the Economic Activation of Regions. The Idea of l'Esprit d'Entreprise

The intention of the following article is to present the situation and role of entrepreneurship in the educational system of France. It has been recently noted that entrepreneurship education was reserved for higher education only. By means of the *découverte professionnelle* module introduced in 2004 in lower secondary classes, it was decided to acquaint

its participants with contemporary economic conditions and prepare them for their future professional activity. France was traditionally not perceived as having strong entrepreneurship. To examine the issue closer, the determinants of entrepreneurship development have been analyzed in terms of its teaching as well as regional differences in attitudes of enterprising Frenchmen in relation to the number of new companies. Have these efforts boosted the spirit of French entrepreneurship? In the following article the authors used the statistical data provided by French scientific institutions: Agence pour la création d'entreprises (APCE) and Institut National de la Statistique et des Études Économiques (INSEE).

→ **KEYWORDS** – FRANCE, EDUCATION, SELF-EMPLOYMENT, ENTREPRENEURSHIP

Wprowadzenie

Przedsiębiorczość traktowana powszechnie jako czwarty czynnik produkcji pozostaje fundamentalnym elementem aktywizującym wzrost gospodarczy krajów i regionów. W modelu francuskim tradycyjnie zwykło się przyjmować, iż obowiązujące normy społeczno-kulturowe stanowią przeszkodę w rozwoju zachowań przedsiębiorczych. Oczywiście jest jednak, że stymulowanie *l'esprit d'entreprise* (ducha przedsiębiorczości) prowadzi do zrównoważonego rozwoju szczebla lokalnego i regionalnego, z korzyścią wpływa na spójność społeczną oraz konkurencyjność podmiotów gospodarczych. Spoczywająca na Krajowej Komisji ds. Promocji Przedsiębiorczości odpowiedzialność za popularyzowanie postaw przedsiębiorczych wiąże się przede wszystkim z rozpowszechnianiem wiedzy z problematyki biznesu oraz ustanawianiem dobrych praktyk dotyczących kształcenia z zakresu przedsiębiorczości. Wskutek podjętych inicjatyw, młodzieży szkolnej na etapie *collège* nadano możliwość partycypacji w module *découverte professionnelle*, którego pryncypialnym zadaniem pozostaje zaznajomienie uczestników z uwarunkowaniami życia społeczno-gospodarczego oraz próba wstępnego określenia ich preferencji zawodowych. Zważywszy, iż rozszerzona wersja programu obejmuje staże w firmach lub ośrodkach szkoleniowych, tworzy się sieć powiązań pomiędzy systemem szkolnictwa a gospodarką. Kurs poświęcony przedsiębiorczości stanowi integralny element programu nauczania na studiach wyższych. Zajęcia dają sposobność do wymiany wiedzy i umiejętności między studentami i wykładowcami oraz przedsiębiorcami. Francuski

wzorzec nauczania przedsiębiorczości zważa w szczególności na potrzebę podejścia interdyscyplinarnego (*approche interdisciplinaire*), dążącego do doprecyzowania metod stosowanych dotychczas. Inną swoistą cechą francuskiego procesu kształcenia przedsiębiorczości jest trójfazowość jego realizacji. Zadaniem poszczególnych etapów jest rozwój ogólnej wiedzy na temat przedsiębiorczości oraz umiejętności i zachowań przedsiębiorczych. Wskutek wzmiankowanych powyżej przesłanek studenci mogą podejmować współpracę z miejscowym środowiskiem biznesu. W przekonaniu UE krzewienie ducha przedsiębiorczości poprzez inicjatywy Small Business Act, Unię Innowacji czy Mobilną Młodzież w rzeczywisty sposób wpływa na szybsze odnalezienie się ludzi młodych na rynku pracy oraz zwiększenie liczby nowych przedsiębiorstw.

W polskiej literaturze tematu można odnaleźć wiele definicji przedsiębiorczości. W większości przypadków termin ten określa zespół cech związanych z aktywnością jednostki w życiu społeczno-gospodarczym. Jednym z jej podstawowych przymiotów jest zdolność do założenia i prowadzenia własnego przedsiębiorstwa¹. Również we francuskiej literaturze przedmiotu termin przedsiębiorczość oznacza zbiór zachowań, umiejętności i cech wykorzystywanych do zarządzania, organizacji i tworzenia jednostek gospodarczych w sytuacjach wymagających podjęcia ryzyka i analizy wielu zmiennych².

Przedsiębiorczość jest zatem głównym czynnikiem warunkującym wzrost społeczno-gospodarczy jednostek terytorialnych różnej skali³. Warunkuje również transformację struktury

¹ Por. T. Rachwał, *Kształtowanie postaw uczniów na lekcjach przedsiębiorczości*, w: *Przedsiębiorczość a współczesne wyzwania cywilizacyjne*, red. Z. Zióło, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2005, nr 1, 2005, s. 137-144; T. Rachwał, *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych w edukacji szkolnej*, w: *Szkoła w nauce i praktyce edukacyjnej*, t. II, red. B. Suchacka, Kraków 2006, s. 427-434; T. Rachwał, *Podstawy przedsiębiorczości. Słownik*, Warszawa 2006.

² Por. J.-P. Bechard, *L'enseignement en entrepreneurship à travers le monde: validation d'une typologie*, „Management International” 1998, 3(1), s. 25-34; A. Fayolle, *L'enseignement de l'entrepreneuriat dans le système éducatif supérieur français: un regard sur la situation actuelle*, „Gestion” 2000, 17(2), s. 77-95.

³ Por. Z. Zióło, *Rola przedsiębiorczości w podnoszeniu konkurencyjności społeczeństwa i gospodarki*, w: *Rola przedsiębiorczości w podnoszeniu konkurencyjności społeczeństwa i gospodarki*, red. Z. Zióło, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2006, nr 2, s. 10-17; Z. Zióło, *Rola przedsiębiorczości w aktywizacji gospodarczej – zarys modelu*, w: *Rola przedsiębiorczości w aktywizacji gospodarczej*, red. Z. Zióło, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja”

gospodarczej oraz tworzenie nowych podmiotów gospodarczych, czyli procesów leżących u podstaw konkurencyjności⁴. W okresie trwającego od 2008 roku światowego kryzysu gospodarczego aktywne postawy przedsiębiorcze związane z samozatrudnieniem są jednym z głównych sposobów walki z bezrobociem i wpisują się w ideę przedsiębiorczości społecznej⁵.

W społeczeństwie francuskim przedsiębiorczość, zwłaszcza w odniesieniu do działalności MŚP, nie cieszy się społecznym uznaniem⁶. Mali i średni przedsiębiorcy we Francji historycznie nie mogli liczyć na nobilitację i uznanie obywatelskie. Na początku XX wieku w pośmiertnie wydanej pracy Gustava Flauberta *Dictionnaire des idées reçues/Catalogue des opinions chics* (1913) francuskie społeczeństwo epoki II Cesarstwa uznano za wyzbyte ducha przedsiębiorczości (*Le Français: pas d'esprit d'entreprise*). Również współcześnie raport Global Entrepreneurship Monitor z 2012 roku dowodził słabości postaw przedsiębiorczych we Francji. Główną przyczynę tej sytuacji upatruje się w normach społeczno-kulturowych, które spowalniają rozwój zachowań przedsiębiorczych. Wśród Francuzów mało popularna jest idea podejmowania indywidualnych inicjatyw gospodarczych. Powodzeniem i historycznym uznaniem cieszą się natomiast instytucje państwowe, postrzegane jako podmioty budujące dobrobyt narodowy. Pracownicy instytucji państwowych tworzą elitę społeczną narodu (*l'élite de la nation*), co zapewnia im nie tylko prestiż społeczny, ale stanowi również gwarancję stabilizacji finansowej. Pośród innych barier

2007, nr 3, s. 10-17; Z. Ziolo, *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju gospodarki opartej na wiedzy*, w: *Rola przedsiębiorczości w gospodarce opartej na wiedzy*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2008, nr 4, s. 12-23; W. Naudé, *Entrepreneurship in Economic Development*, „Research Paper” 2008, 20, s. 1-47; S. Kurek, T. Rachwał, *Założenia i wstępne wyniki europejskiego projektu badawczego FIFOB1 w zakresie kształtowania kompetencji uczniów gimnazjum do prowadzenia działalności gospodarczej*, w: *Przedsiębiorczość w warunkach integracji europejskiej*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2010, nr 6, s. 472-485.

⁴ Por. S. Dorocki, W. Kilar, T. Rachwał, *Założenia i cele Projektu „Krok w przedsiębiorczość” dla nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych*, w: *Przedsiębiorczość w warunkach globalizacji*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2011, nr 7, s. 308-320.

⁵ Por. D. Chauffaut, C. Lensing-Hebbenet, A. Noya, *L'entrepreneuriat social en France. Réflexions et bonnes pratiques*, Paris 2013, s. 56.

⁶ Por. M. Marchesnay, *Trente ans d'entrepreneuriat et PME en France: naissance, connaissance, reconnaissance*, „Revue internationale P.M.E.: économie et gestion de la petite et moyenne entreprise” 2008, 21 (2), s. 145-168.

w upowszechnianiu przedsiębiorczości można wskazać powszechną niechęć do podejmowania samodzielnych działań związanych z ryzykiem i obawę przed bankructwem. Za pozostałe czynniki wpływające na niski stopień przedsiębiorczości Francuzów przyjmuje się brak zadowalającej wiedzy ekonomicznej, zwłaszcza w temacie zakładania i prowadzenia własnej firmy. Fakt ten związany jest z systemem kształcenia w zakresie przedsiębiorczości, głównie na poziomie szkół wyższych, podczas gdy przedsiębiorczość we Francji rozwija się najsilniej w sferze „niskich” usług. Według ekonomisty Edmunda Phelps’a, to właśnie utrwalona we Francji trwałość modelu korporacyjnego warunkuje zanik ducha przedsiębiorczości oraz motywacji do pracy i innowacyjności⁷. W przekonaniu noblisty sytuacja ta umacniana jest przez specyficzny system edukacji, znacznie ograniczający kreatywność społeczeństwa.

W odpowiedzi na powyższe zarzuty powstał protokół francuskiego Ministerstwa Edukacji Narodowej z 2003 roku o rozwoju ducha przedsiębiorczości wśród ludzi młodych (*Développeur l'esprit d'entreprendre: une ambition partagée*). Za główny cel działań przyjęto pobudzenie ducha przedsiębiorczości, którego wyrazem miało być powstanie miliona nowych firm w okresie pięciu lat. W tym celu rozpoczęto działania między innymi z zakresu edukacji na temat biznesu, poprawy wizerunku przedsiębiorstw i sektorów zawodowych oraz propagujące podejmowanie inicjatyw gospodarczych wśród młodzieży. Podjęto również starania przyjmujące za punkt docelowy opracowanie wykazu dobrych praktyk z zakresu kształcenia przedsiębiorczości poprzez ogłoszenie konkursu na najlepsze projekty związane z jej nauczaniem⁸. Tematy z przedsiębiorczości postanowiono włączyć do istniejących celów nauczania oraz wsparło nauczycieli poprzez organizowanie kursów i szkoleń z zakresu przedsiębiorczości. Powołano także sieć koordynatorów nauczania przedsiębiorczości, mających za zadanie wspieranie współpracy z partnerami ze świata gospodarki. Inicjatywy te wspomagane są przez Krajową Komisję ds. Promocji Przedsiębiorczości (Commission nationale de promotion de

⁷ Por. E. Phelps, G. Zoega, *Entrepreneurship, Culture and Openness*, w: *Entrepreneurship and Openness: Theory and Evidence*, red. D.B. Audretsch, R. Litan, R. Strom, Cheltenham 2009, s. 101-130.

⁸ Por. F. Bécard, *Panorama National de l'enseignement de l'entrepreneuriat – innovation et de l'entrepreneuriat étudiant 2011*, „Panorama CGE – Enseignement Entrepreneuriat & Entrepreneuriat Etudiant” 2011, <http://www.letudiant.fr/static/uploads/tp3/media/Enquete_CGE_2012_Entrepreneuriat.pdf> .

l'esprit d'entreprendre). Działania na rzecz kształtowania postaw przedsiębiorczych wśród młodzieży zintensyfikowano w wyniku światowego kryzysu finansowego. Prezydent François Hollande w swym wystąpieniu z 2013 roku stwierdził, że za pierwszą rolę szkoły przyjmuje się stymulowanie narodowej przedsiębiorczości.

W prezentowanej poniższej pracy podjęto tematykę uwarunkowań rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie jej nauczania we Francji oraz regionalnego zróżnicowania postaw przedsiębiorczych Francuzów w odniesieniu do liczby nowo powstałych firm. Dokonano próby przeanalizowania zmian wprowadzonych w programie nauczania przedsiębiorczości po roku 2008 jako formy przeciwdziałania negatywnym konsekwencjom ostatniego globalnego kryzysu finansowego. Czy rzeczywiście poczynione inicjatywy w poszczególnych regionach ułatwiły podejmowanie działalności gospodarczej i ożywiły francuskiego *l'esprit d'entreprise*? W opracowaniu wykorzystano literaturę tematu oraz dane statystyczne opublikowane przez francuskie instytucje naukowe.

Nauczanie przedsiębiorczości we Francji

Podjmując problematykę nauczania przedsiębiorczości, należy się odnieść do fundamentalnego pytania o możliwość kształtowania przedsiębiorczości w procesie edukacji szkolnej i uniwersyteckiej. W przytoczonej na wstępie definicji przedsiębiorczości zauważono, że jest to zbiór cech/atributów, które wyrażone są między innymi w formie zróżnicowanych umiejętności, postaw moralnych, percepcji otoczenia, motywacji, relacji społecznych oraz wyznawanych wartości i intencji podejmowanych działań. Nauczanie przedsiębiorczości musi się zatem składać nie tylko z części teoretycznej przekazującej wiedzę, ale również z praktyki, kształtującej umiejętności i postawy uczniów oraz studentów, przygotowując ich do dorosłego życia⁹. Uwzględniając ową wieloaspektowość nauczania przedsiębiorczości we Francji, wskazuje się na potrzebę interdyscyplinarnych podejść w jej nauczaniu, której głównym celem jest wyposażenie uczniów i studentów w wiedzę i umiejętności pozwalające na wybór i kreowanie własnej

⁹ Por. M. Tracz, T. Rachwał, *Przedmiot podstawy przedsiębiorczości – założenia realizacji a przygotowanie nauczycieli*, w: *Rola przedsiębiorczości w aktywizacji gospodarczej*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2007, nr 3, s. 286-296.

ścieżki zawodowej. W myśl powyższych założeń we Francji kształcenie z zakresu przedsiębiorczości odbywa się poprzez realizowanie trzech głównych celów. Pierwszym jest podniesienie poczucia przedsiębiorczości poprzez stymulowanie kreatywności, inicjatywy oraz rozwijanie samodzielności. Drugim zamierzeniem są działania na rzecz zachęcania do działań przedsiębiorczych. Ostatecznym celem nauczania przedsiębiorczości jest praktyczne wspieranie i monitorowanie uczniów oraz studentów, planujących rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej. W rzeczywistości te trzy cele są komplementarne, ale mogą być realizowane w odmienny sposób, w zależności od poziomu nauki, samodzielności i zróżnicowanych oczekiwań indywidualnych osób.

Faktycznie nauczanie przedsiębiorczości we Francji do niedawna ograniczało się jedynie do szkolnictwa wyższego. Koncentrowało się ono na rozwijaniu świadomości przedsiębiorczej oraz kształtowaniu umiejętności na rzecz tworzenia własnego biznesu z uwzględnieniem specyfiki zawodu¹⁰. W praktyce około 80% zajęć z przedsiębiorczości prowadzonych w wyższych szkołach inżynierskich (DUT i BTS) to rodzaj wiedzy (świadomości), podczas gdy w szkołach ekonomicznych i uniwersytetach wariant ten stanowi odpowiednio około 70% i 60%. Ogólnie przedsiębiorczość wypełnia około 25% treści programów i kursów oferowanych za pośrednictwem szkół ekonomicznych, 20% przez szkoły inżynierskie i 16% przez uniwersytety. W większości przypadków jest to nauczanie w formie projektów.

Współcześnie we Francji postuluje się rezygnację w nauczaniu z treści ekonomicznych w kierunku kształtowania ducha przedsiębiorczości. Odbywa się to poprzez samodzielne realizowanie zadań praktycznych przez studentów. Metoda ta ma odzwierciedlać rzeczywiste warunki, z którymi zetkną się absolwenci w życiu zawodowym. Spośród zalecanych sposobów nauczania przedsiębiorczości znalazła się metoda projektu, w ramach której osoby indywidualne lub zespoły wykonują zadania w sposób funkcjonalny. W realizacji projektu wykorzystywane są interdyscyplinarne umiejętności uczniów współpracujących w osiągnięciu wspólnego celu. Metoda ta przyczynia się do wymiany wiedzy i umiejętności między studentami oraz przedsiębiorcami biorącymi udział w danym projekcie w ramach „otwartej szkoły”.

¹⁰ Por. A. Tounés, *Un cadre d'analyse de l'enseignement de l'entrepreneuriat en France*, Rouen 2003, s. 1-15.

Nauczanie przedsiębiorczości powinno się składać z etapów, na których poziomie przekazywana jest wiedza i umiejętności potrzebne do wykonania konkretnych projektów. W celach edukacji uwzględniono, iż nie wszystkie osoby posiadają odpowiednie predyspozycje do tworzenia firm i zarządzania nimi. Natomiast wszystkim niezbędną jest wiedza i umiejętności pozwalające na realizację wybranych ścieżek kariery zawodowej.

Na niższym szczeblu edukacji dopiero od 2004 roku wprowadzono moduł *découverte professionnelle* realizowany w trzeciej klasie *collège*. Ten opcjonalny kurs ma na celu przekazanie informacji na temat funkcjonowania współczesnej gospodarki oraz jej uwarunkowań społeczno-ekonomicznych. Wiedza ta ma przygotować uczniów do przyszłej aktywności zawodowej. W trakcie realizowanych w wymiarze trzech godziny tygodniowo zajęć przekazywane są informacje na temat wymaganych szkoleń i kwalifikacji, które prowadzą do zdobycia określonego zawodu, potwierdzonego przez główne dyplomy zawodowe: (CAP, BAC, BTS, *master*, *ingénieur* itp.). Prezentowane są również różne zawody, poprzez spotkania z ich przedstawicielami, oraz formy organizacji pracy (np. samozatrudnienie). Lekcje odbywają się w formie międzyklasowej i są prowadzone przez interdyscyplinarny zespół dydaktyczny. Zalecanym typem zajęć dydaktycznych jest praktyczna praca z dokumentami i drukami, samodzielne zbieranie przez uczniów informacji na temat danego zawodu, wywiady ze specjalistami, warsztaty, obserwacje oraz staże w przedsiębiorstwach i instytucjach publicznych. Moduł *découverte professionnelle* może być realizowany również w wymiarze sześciu godzin z większym udziałem działań praktycznych oraz koniecznością wykonania wybranego projektu. Zajęcia te skierowane są głównie do uczniów, którzy nie rokując nadziei na dalszą edukację, w niedługim czasie znajdują się na rynku pracy. Obydwa moduły oferowane są w około 90% szkół we Francji i obejmują niemal 12% ogółu uczniów.

Przedstawione działania na rzecz rozwoju przedsiębiorczości w przekonaniu minister do spraw MŚP, innowacji i cyfryzacji Fleur Pellerin przynoszą wymierne wyniki. Zgodnie z przeprowadzonymi badaniami około 61% Francuzów posiada pozytywny wizerunek przedsiębiorcy, a 87% uważa, że przedsiębiorczość w rzeczywisty sposób przyczynia się do tworzenia nowych miejsc pracy¹¹.

¹¹ Por. M. Visot, *Fleur Pellerin: „Je souhaite créer une école de l’entrepreneuriat”*, 26.08.2013 Le Figaro.fr, <<http://www.lefigaro.fr/entrepreneur/2013/>

Regionalne zróżnicowanie przedsiębiorczości we Francji

Jak zauważył Laurent Davezies w *La crise qui vient: La nouvelle fracture territoriale* aktywność zawodowa mierzona wielkością bezrobocia i zatrudnienia we Francji jest „wewnętrznie zakorzeniona w terytorium”¹². Wbrew założeniom Konstytucji V Republiki, Francja pod względem ekonomicznym jest daleko od idei „jednej i niepodzielnej”. Według opracowania krajowej Agencji dla Rozwoju Biznesu (L'Agence Pour la Création d'Entreprises – APCE): „Dix ans de création d'entreprise (1993-2002) pour situer les évolutions marquantes”, zróżnicowanie regionalne widoczne jest w aktywności gospodarczej społeczeństwa Francji, w tym także w aspekcie powstawania nowych firm.

Francja pod względem udziału osób zatrudnionych w głównych sektorach gospodarki oraz według głównego czynnika stymulującego rozwój gospodarczy wykazuje duże zróżnicowanie gospodarcze. Ogólnie można stwierdzić, że północ to regiony przemysłowe, podczas gdy południe to regiony z silnie rozwiniętymi usługami i handlem, przy dużym udziale turystyki (ryc. 1). Podziały te mają korzenie historyczne i sięgają czasów nowożytnych¹³. Współcześnie, w aspekcie gospodarki opartej na wiedzy, należy przyjąć, że głównym uwarunkowaniem regionalnego rozwoju gospodarczego jest kapitał ludzki¹⁴. Zasoby ludzkie warunkują

08/26/09007-20130826ARTFIG00434-fleur-pellerin-je-souhaite-creer-une-ecole-de-l-entrepreneuriat.php>.

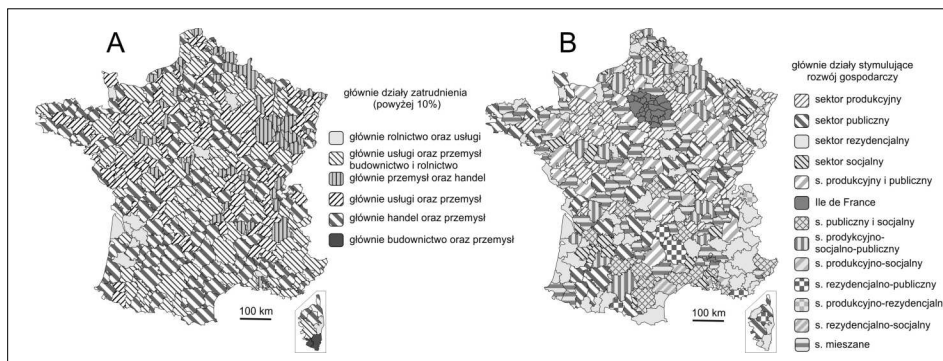
¹² Por. L. Davezies, *La crise qui vient: La nouvelle fracture territoriale*, Seuil, Paris 2012, s. 111.

¹³ Por. X. Planhol, P. Claval, *Géographie historique de la France*, Fayard, Paris 1988; S. Dorocki, *Kształtowanie się regionów przemysłowych Francji, w: Procesy transformacji układów przestrzennych przemysłu na tle zmieniającego się otoczenia*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, nr 10, Warszawa-Kraków 2008, s. 45-54. S. Dorocki, B. Jenner, *Regionalne zróżnicowanie rozwoju ekonomicznego Francji, w: Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Europa bez granic – nowa jakość przestrzeni*, red. S. Dołzbłasz, A. Raczyk, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego, nr 4, Wrocław 2008, s. 69-74.

¹⁴ Por. J. Kudełko, *Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego województw Polski*, Zeszyty Naukowe 651, Kraków 2004, s. 75-90; W. Kilar, *Zatrudnienie w działalności badawczej i rozwojowej jako czynnik rozwoju gospodarki opartej o wiedzę, w: Rola przedsiębiorczości w gospodarce opartej na wiedzy*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 4, Kraków–Warszawa 2008, s. 60-69.

rozwój regionalny zarówno poprzez posiadaną wiedzę i umiejętności, które są niezbędne w rozwoju zaawansowanych technologii i kreowaniu innowacyjnych rozwiązań będących warunkiem konkurencyjności, jak i poprzez aktywną postawę przedsiębiorczą¹⁵.

Ryc. 1. Zróżnicowanie gospodarcze według udziału w głównych działach gospodarki (A) oraz według głównych stymulantów rozwoju (B) w strefach zatrudnienia Francji

Źródło: opracowanie własne według INSEE i L. Davezies (2010).

Jak zaakcentowano w pierwszej części pracy, główne wysiłki rządu skierowane zostały w rozwój przedsiębiorczości społeczeństwa francuskiego poprzez działania na rzecz rozwijania własnych inicjatyw gospodarczych. W analizowanym okresie od początku 2000 roku do 2008 roku we Francji nastąpił powolny wzrost liczby nowo zakładanych firm (ryc. 2). W drugiej połowie 2008 roku wraz z rozwojem światowego kryzysu finansowego zanotowano spadek liczby nowo powstałych firm. Jednakże wzrost bezrobocia oraz zmiany prawne i wsparcie finansowe państwa mające na celu wzrost samozatrudnienia przyniosły w 2009 roku gwałtowny rozwój rejestracji nowych podmiotów gospodarczych¹⁶. Trwający do 2010 roku dynamiczny wzrost liczby nowo zakładanych przedsiębiorstw dotyczył głównie firm jednoosobowych, co w pewnej mierze może świadczyć o wzroście aktywności przedsiębiorczej Francuzów, ale też o działaniach

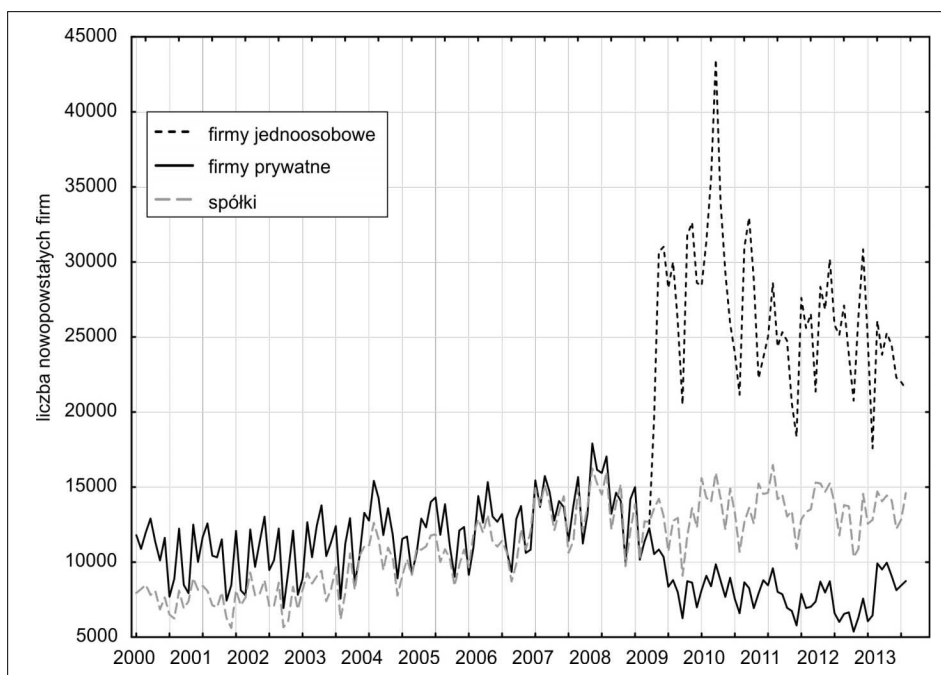
¹⁵ M. Borowiec, S. Dorocki, B. Jenner, *Wpływ zasobów kapitału ludzkiego na kształtowanie społeczeństwa informacyjnego i innowacyjności struktur przemysłowych*, w: *Funkcje przemysłu w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, nr 13, Warszawa–Kraków 2009, s. 95-109.

¹⁶ Por. S. Dorocki, *Wpływ kryzysu gospodarczego na przemiany struktur regionalnych Francji*, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, nr 17, s. 67-86.

podjętych przez rząd i UE¹⁷. Wzrost udziału mikroprzedsiębiorstw widoczny jest w strukturze własnościowej nowo powstałych firm. W okresie przed kryzysem udział przedsiębiorstw prywatnych nie przekraczał 58%, podczas gdy po 2009 roku wynosił ponad 73%.

Rozpatrując przestrzenne zróżnicowanie lokalizacji nowo powstałych firm we Francji, wykorzystano podział na departamenty. Analizę ograniczono do okresu 2008-2009, ponieważ wówczas właśnie nastąpiły największe dysproporcje przestrzenne w liczbie nowych podmiotów gospodarczych, co wiązało się z globalnym kryzysem gospodarczym.

Ryc. 2. Miesięczne zmiany liczby nowo powstałych firm w latach 2000-2013 we Francji

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych APCE.

Największy wzrost liczby nowo powstałych firm w stosunku do okresu sprzed kryzysu odnotowały departamenty Wielkiego Paryża (np. Hauts-de-Seine 1757%, Paris 959%), w których znajduje się duża liczba siedzib firm o zasięgu międzynarodowym¹⁸,

¹⁷ Por. K. Wach, *Kierunki ewolucji polityki Unii Europejskiej na rzecz małych i średnich przedsiębiorstw oraz przedsiębiorczości*, „Horyzonty Polityki” 2011 2(2), s. 195-214.

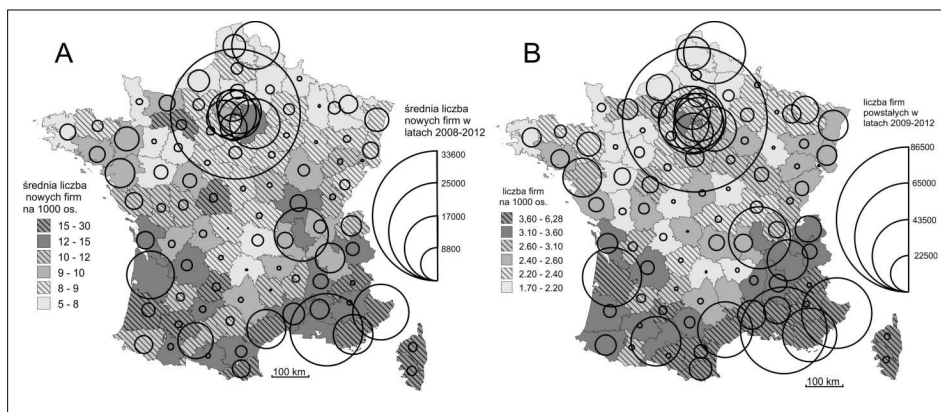
¹⁸ Por. P. Raźniak, A. Winiarczyk-Raźniak, *Spatial Distribution and Differences in Migration Patterns and Revenues of Gminas in the Kraków Metropolitan*

śródziemnomorskie, od Haute Garonne po Var (np. Hérault 820%), Wielkiego Lyonu, od Puy-de-Dôme po Haute-Savoie (np. Isère 775%), północnej Lotaryngii i Alzacji (np. Meurthe-et-Moselle 396%) oraz zachodnie departamenty kraju położone wzdłuż Loary i regionu Nord (ryc. 3A). Dynamiczny wzrost liczby nowych przedsiębiorstw w tychże departamentach wynikał głównie z aktywnych postaw przedsiębiorczych ludności (m.in. w regionie Paryża i regionach nadmorskich), dominacji usług i handlu na obszarach aglomeracji, obecności sektora wysokich technologii na południu Francji i w Alpach oraz z tradycji przemysłowych, w tym dużej liczby specjalistów i szkół zawodowych na wschodzie i północy Francji. Spadek odnotowały natomiast przede wszystkim departamenty środkowej Francji: Poitou-Charentes, Burgundia, Champagne-Ardenne, Normandia, Masyw Centralny, Akwitania oraz Korsyka. Również w analizie rozmieszczenia nowo utworzonych firm w przeliczeniu na 1000 mieszkańców aktywnych ekonomicznie, tj. w wieku od 15 do 65 lat, zauważalna jest wyraźna dominacja południa Francji.

Innym wskaźnikiem przedsiębiorczości mieszkańców Francji może być samozatrudnienie (*auto-entrepreneur*). System ten powstał na mocy ustawy o modernizacji gospodarki z 4 sierpnia 2008 roku, będącej odpowiedzią na wzrastające bezrobocie i recesję gospodarki. Głównym narzędziem pobudzenia samozatrudnienia były, obok ułatwień legislacyjno-administracyjnych, preferencje finansowe mające zredukować koszty pracy. Firmami zaliczonymi do grupy *auto-entrepreneur* były wszystkie przedsiębiorstwa jednoosobowe, których roczny obrót nie przekraczał 81500 euro w handlu i gastronomii oraz 32600 euro w innych usługach. W przestrzennym rozmieszczeniu liczby nowo powstałych firm jednoosobowych w latach 2009-2012 uwidacznia się dominacja regionu Paryża oraz południowych departamentów śródziemnomorskich i Basenu Akwitańskiego. Najniższe wartości miały zaś regiony Francji centralnej i północnej (ryc. 3B).

Area, „Bulletin of Geography. Socio-Economic Series” 2013, nr 19, s. 73-86; P. Raźniak, *Pozycja gospodarcza polskich miast na arenie międzynarodowej i krajowej*, w: *Miasta, aglomeracje, metropolie – uwarunkowania i perspektywy rozwoju*, red. K. Kuć-Czajkowska, M. Sidor, Lublin 2014, s. 24-65.

Ryc. 3. Średnia liczba nowo powstałych firm (w tym na 1000 osób w wieku 15-65 lat) w latach 2008-2012 (A) oraz liczba nowo powstałych firm jednoosobowych (w tym na 1000 osób w wieku 15-65 lat) w latach 2009-2012 (B) w departamentach Francji

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych APCE i INSEE.

Porównując rozmieszczenie obszarów o największej aktywności przedsiębiorczej w ujęciu natężenia nowo powstałych firm, można zauważyć, że nawiązują one do typologii regionów według struktury ich gospodarek. Największy wzrost firm nastąpił na obszarach o przewadze pracujących w handlu i rzemiośle oraz w regionach wielkich aglomeracji i o dużym udziale usług turystycznych. W większości przypadków są to obszary o dominującej roli MŚP oraz długich tradycjach własnego biznesu. Innymi regionami wzrostu inicjatyw gospodarczych były obszary ze znacznym odsetkiem ludności z wyższym wykształceniem. Osoby te w wyniku toku studiów zostały wyposażone w wiedzę i umiejętności niezbędne do założenia własnej firmy. Również w odniesieniu do teorii klasy kreatywnej, ludność z wyższym wykształceniem wykazuje większą aktywność zarówno w sferze kreowania innowacji, jak i aktywności biznesowej¹⁹.

Wnioski

W odniesieniu do powyższych analiz trzeba stwierdzić, że pomimo wprowadzonych w ostatnich latach działań na rzecz rozwoju przedsiębiorczości nadal widoczne są wyraźne dysproporcje

¹⁹ Por. S.Y. Lee, R. Florida, Z. Acs, *Creativity and Entrepreneurship: a Regional Analysis of New Firm Formation*, „Regional Studies” 2004, 38(8), s. 879-891.

regionalne w poziomie przedsiębiorczości we Francji. Należy odnotować, iż w działaniach edukacyjnych silny nacisk położono na kształtowanie postaw przedsiębiorczych młodych ludzi oraz stymulowanie ich indywidualnego rozwoju, słabszy zaś na przekazywanie teoretycznej wiedzy ekonomicznej. Działania edukacyjne na rzecz przedsiębiorczości niestety w większości ograniczone są nadal do szkolnictwa wyższego. Pomimo braku widocznego zmniejszenia różnic w poziomie przedsiębiorczości Francuzów trzeba uznać, że kształcenie z zakresu postaw przedsiębiorczych wydaje się istotnym czynnikiem wpływającym na skalę przedsiębiorczości obywateli. Niemniej jednak proces kształtowania ducha przedsiębiorczości nie może być realizowany jedynie na gruncie edukacyjnym, ale wymaga wsparcia przez otaczające wzorce i konwencje.

Konkludując, można odnieść się do wypowiedzi Jeana-Paula Clozela, który stwierdził, iż bycia przedsiębiorczym nie można się nauczyć, albowiem nie ma szkoły, która edukuje, jak być odważnym²⁰. Dlatego kształtowanie *l'esprit d'entreprise* powinno odbywać się nie tylko na studiach lub w *collège*, lecz jeżeli jest to możliwe, już w przedszkolu.

BIBLIOGRAFIA

- Bécard F., *Panorama National de l'enseignement de l'entrepreneuriat – innovation et de l'entrepreneuriat étudiant 2011*, „Panorama CGE – Enseignement Entrepreneuriat & Entrepreneuriat Etudiant” 2011, <http://www.letudiant.fr/static/uploads/tp3/media/Enquete_CGE_2012_Entrepreneuriat.pdf>.
- Bechard J-P., *L'enseignement en entrepreneurship à travers le monde: validation d'une typologie*, „Management International” 1998, 3(1), s. 25-34.
- Borowiec M., Dorocki S., Jenner B., *Wpływ zasobów kapitału ludzkiego na kształtowanie społeczeństwa informacyjnego i innowacyjności struktur przemysłowych*, w: *Funkcje przemysłu w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, nr 13, Warszawa–Kraków 2009, s. 95-109.
- Chauffaut D., Lensing-Hebbenet C., Noya A., *L'entrepreneuriat social en France. Réflexions et bonnes pratiques*, La Documentation française. Rapports & Documents, Paris 2013.

²⁰ Por. 600 leaders phosphorent sur l'emploi de demain, „L'Hebdo” 24.05.2006, <http://www.hebdo.ch/leaders_phosphorent_sur_emploi_de_demain_23054_.html>.

- Davezies L., *La crise qui vient: La nouvelle fracture territoriale*, Seuil, Paris 2012.
- Dorocki S., *Kształtowanie się regionów przemysłowych Francji*, w: *Procesy transformacji układów przestrzennych przemysłu na tle zmieniającego się otoczenia*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, nr 10, Warszawa–Kraków 2008, s. 45-54.
- Dorocki S., *Wpływ kryzysu gospodarczego na przemiany struktur regionalnych Francji*, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, nr 17, s. 67-86.
- Dorocki S., Jenner B., *Regionalne zróżnicowanie rozwoju ekonomicznego Francji*, w: *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Europa bez granic – nowa jakość przestrzeni*, red. S. Dołzbłasz, A. Raczyk, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego, nr 4, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 69-74.
- Dorocki S., Kilar W., Rachwał T., *Założenia i cele Projektu „Krok w przedsiębiorczość” dla nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych*, w: *Przedsiębiorczość w warunkach globalizacji*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2011, nr 7, s. 308-320.
- Fayolle A., *L'enseignement de l'entrepreneuriat dans le système éducatif supérieur français: un regard sur la situation actuelle*, „Gestion” 2000, 17(2), s. 77-95.
- Kilar W., *Zatrudnienie w działalności badawczej i rozwojowej jako czynnik rozwoju gospodarki opartej o wiedzę*, w: *Rola przedsiębiorczości w gospodarce opartej na wiedzy*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2008, nr 4, s. 60-69.
- Kudelko J., *Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego województw Polski*. Zeszyty Naukowe. Akademia Ekonomiczna w Krakowie, 651, Kraków 2004, s. 75-90.
- Kurek S., Rachwał T., *Założenia i wstępne wyniki europejskiego projektu badawczego FIFOB w zakresie kształtowania kompetencji uczniów gimnazjum do prowadzenia działalności gospodarczej*, w: *Przedsiębiorczość w warunkach integracji europejskiej*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2010, nr 6, s. 472-485.
- Lee S.Y., Florida R., Acs Z., *Creativity and Entrepreneurship: a Regional Analysis of New Firm Formation*, „Regional Studies” 2004, 38(8), s. 879-891.
- Marchesnay M., *Trente ans d'entrepreneuriat et PME en France: naissance, connaissance, reconnaissance*, „Revue internationale P.M.E.: économie et gestion de la petite et moyenne entreprise” 2008, 21 (2), s. 145-168.
- Naudé W., *Entrepreneurship in Economic Development*, „Research Paper” 2008, 20, s. 1-47.
- Phelps E., Zoega G., *Entrepreneurship, Culture and Openness*, w: *Entrepreneurship and Openness: Theory and Evidence*, red. D.B. Audretsch, R. Litan, R. Strom, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2009, s. 101-130.

- Planhol X., Claval P., *Géographie historique de la France*, Fayard, Paris 1988.
- Rachwał T., *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych w edukacji szkolnej*, w: *Szkoła w nauce i praktyce edukacyjnej*, t. II, red. B. Suchacka, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 427-434.
- Rachwał T., *Kształtowanie postaw uczniów na lekcjach przedsiębiorczości*, w: *Przedsiębiorczość a współczesne wyzwania cywilizacyjne*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2005, nr 1, s. 137-144.
- Rachwał T., *Podstawy przedsiębiorczości. Słownik*, Nowa Era, Warszawa 2006.
- Raźniak P., *Pozycja gospodarcza polskich miast na arenie międzynarodowej i krajowej*, w: *Miasta, aglomeracje, metropolie – uwarunkowania i perspektywy rozwoju*, red. K. Kuć-Czajkowska, M. Sidor, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2014, s. 24-65.
- Raźniak P., Winiarczyk-Raźniak A., *Spatial Distribution and Differences in Migration Patterns and Revenues of Gminas in the Kraków Metropolitan Area*, „Bulletin of Geography. Socio-Economic Series” 2013, nr 19, s. 73-86.
- Tounés A., *Un cadre d’analyse de l’enseignement de l’entrepreneuriat en France*, Cahier de recherche du réseau Entrepreneuriat de l’AUF, Rouen 2003, s. 1-15.
- Tracz M., Rachwał T., *Przedmiot podstawy przedsiębiorczości – założenia realizacji a przygotowanie nauczycieli*, w: *Rola przedsiębiorczości w aktywizacji gospodarczej*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2007, nr 3, s. 286-296.
- Visot M., *Fleur Pellerin: „Je souhaite créer une école de l’entrepreneuriat”*, 26.08.2013, „Le Figaro.fr”, <<http://www.lefigaro.fr/entrepreneur/2013/08/26/09007-20130826ARTFIG00434-fleur-pellerin-je-souhaite-creer-une-ecole-de-l-entrepreneuriat.php>>.
- Wach K., *Kierunki ewolucji polityki Unii Europejskiej na rzecz małych i średnich przedsiębiorstw oraz przedsiębiorczości*, „Horyzonty Polityki” 2011 2(2), s. 195-214.
- Ziolo Z., *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju gospodarki opartej na wiedzy*, w: *Rola przedsiębiorczości w gospodarce opartej na wiedzy*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2008, nr 4, s. 12-23.
- Ziolo Z., *Rola przedsiębiorczości w aktywizacji gospodarczej – zarys modelu*, w: *Rola przedsiębiorczości w aktywizacji gospodarczej*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2007, nr 3, s. 10-17.
- Ziolo Z., *Rola przedsiębiorczości w podnoszeniu konkurencyjności społeczeństwa i gospodarki*, w: *Rola przedsiębiorczości w podnoszeniu konkurencyjności społeczeństwa i gospodarki*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2006, nr 2, s. 10-17.
- 600 leaders phosphorent sur l’emploi de demain, „L’Hebdo” 24.05.2006, <http://www.hebdo.ch/leaders_phosphorent_sur_lemploi_de_de-main_23054_.html>.